

DOROTA GŁUSZAK

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5781-947X>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

SPOSOBY TŁUMACZENIA NAZW OBCYCH W ROSYJSKICH KURANTACH Z LAT 1671–1672

METHODS OF TRANSLATING FOREIGN NAMES IN RUSSIAN *KURANTY* FROM THE YEARS 1671–1672

This article is a continuation of research on the language of *Vesti-Kuranty* — relics of Russian literature within the genre of journalism. The investigation is aimed at indicating techniques of translating used in *Posolski Prikaz* and was carried out on nouns — common and proper names (toponyms and antroponyms). The sources are texts from the years 1671–1672 translated into Russian from German and Dutch.

Keywords: methods of translating, names of foreign origin, opinion of journalism of the 17th Century, *Vesti-Kuranty*

Kuranty — teksty zaliczane do gatunku publicystyki — są tłumaczeniami XVII-wiecznych gazet i broszur napływających do Rosji z różnych miast w Europie. Samo słowo *kuranty* jako nazwę gazet zagranicznych zaczęto stosować w Rosji od połowy XVII wieku¹. Prace nad przekładem prasy europejskiej prowadzono w ówczesnym rosyjskim Urzędzie Spraw Zagranicznych — *Posolskim Prikazie*. W zdecydowanej większości tłumaczono publikacje z języka niemieckiego i niderlandzkiego². Materiały z działalności carskiego *prikazu* publikowano dzięki staraniom uczonych w Instytucie Języka Rosyjskiego Akademii Nauk ZSRR od początku lat 70. XX wieku. Badania nad rękopisami obecnie są prowadzone w Instytucie Języka Rosyjskiego im. Wiktora Winogradowa Rosyjskiej Akademii Nauk, gdyż nadal zdarzają się odkrycia nowych

¹ Zob. С.М. Шамин, *Слово «куранты» в русском языке XVII — начала XVIII в., „Русский язык в научном освещении”* 2007, nr 1 (13), s. 119–152.

² Zob. С.М. Шамин, *Куранты XVII столетия: европейская пресса в России и возникновение русской периодической печати*, Альянс-Архео, Москва–С. Петербург 2011, s. 4.

brozur i gazet europejskich³. Do 2017 roku ukazało się siedem tomów tekstów wydanych pod wspólnym tytułem *Vesti-Kuranty*⁴. Były to kolejno wiadomości z lat 1600–1672 z pominięciem niektórych roczników ze względu na niezachowanie się oryginałów⁵.

Niniejsza praca jest kontynuacją badań nad językiem *Vesti-Kurantów*⁶ i nawiązuje do artykułu dotyczącego sposobów tłumaczenia nazw obcych, który ukazał się drukiem w 2021 roku na łamach „Przeglądu Rusycystycznego”⁷.

Badanie obejmuje nazwy pochodzenia obcego: rzeczowniki pospolite oraz toponimy i antroponimy występujące w rosyjskich przekładach wiadomości. Wszystkie wyekscerpowane wyrazy pochodzą z ostatniego tomu *Vesti-Kurantów*, tj. zostały odnotowane w tekstach z lat 1671–1672.

Wybór źródeł, których geneza sięga lat 70. XVII wieku, nie jest przypadkowy — z biegiem lat zmieniały się techniki stosowane przez diaków pracujących nad tłumaczeniem informacji napływających z miast europejskich. Po wstąpieniu na tron cara Aleksego Michajłowicza (1645) zaczęto kłaść nacisk na funkcjonowanie regularnej poczty i dostęp do prasy obcojęzycznej. Jak zaznacza Stepan Shamin, rosyjski samodzielnawca był ponoć osobiście zainteresowany gazetami zagranicznymi⁸. Dość dobre wykształcenie cara i jego zamiłowanie do książek potwierdza także Michaił Heller⁹. Warto dodać, że przy braku stałych przedstawicielstw dyplomatycznych na terenie państw europejskich, materiały prasowe mogły być jedynym źródłem rzetelnych informacji o wydarzeniach za granicą¹⁰.

³ Zob. I. Maier, *Известия о чудотворных источниках в русском переводе (1646 г.): вновь найденные оригиналы к Вестям-Курантам*. „Slovo. Journal of Slavic Languages, Literatures and Cultures” 2017, nr 58, s. 7–38.

⁴ Dalej w tekście jako V-K I–VI. Wszystkie przytoczone fragmenty bez oznaczenia V-K pochodzą z siódmego tomu *Vesti-Kurantów*.

⁵ Pełne dane patrz: Bibliografia.

⁶ Wyrazom zapożyczonym w języku *Vesti-Kurantów* ze szczególnym uwzględnieniem procesów ich adaptacji fonetycznej i morfologicznej poświęciłam monografię. Badanie oparłam na pierwszych sześciu tomach, które zostały wydane w latach 1972–2009, zob. *Rzeczowniki zapożyczone w języku Vesti-Kurantów z lat 1600–1670*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2020.

⁷ D. Głuszak, *O technikach tłumaczenia nazw obcych w XVII-wiecznej publicystyce rosyjskiej*, „Przegląd Rusycystyczny” 2021, nr 3 (175), s. 146–160.

⁸ С.М. Шамин, *Куранты...*, s. 4.

⁹ М. Heller, *Historia Imperium Rosyjskiego*, przeł. E. Melech, T. Kaczmarek, Książka i Wiedza, Warszawa 2000, s. 247.

¹⁰ С.М. Шамин, *Куранты...*, s. 5.

W *kurantach* informowano przede wszystkim o sprawach wagi państwowej — o istotnych wydarzeniach politycznych, działaniach dyplomatycznych, wojnach i najazdach wrogich nacji, podpisywaniu porozumień, umów, rozejmów. Pisano także o nietypowych zjawiskach przyrodniczych, kataklizmach oraz o wybuchających epidemiach. Niekiedy uderzająca jest lakoniczność i, można powiedzieć, błahość informacji z punktu widzenia współczesnego czytelnika. Spójrzmy na wybrane konteksty:

Сюды приѣхал гонецъ московской з грамотами., а что в грамотах писанѡ по се время невѣдомо (s. 57);

Чрез нѣкогого вѣстника пришедшаго из Смоленска, вѣдомость, что москвичи всѣ пушки из Смоленска вывезли, а для чего тово невѣдомо (s. 80);

Салтан пребываетъ в Ондрианополе. а мать свою и сынов к себѣ призывал, но чаать не поидуть, не вѣра ему в животѣ своемъ (s. 207).

Niemniej celem tłumaczenia prasy zagranicznej było zapoznanie władz z bieżącymi wydarzeniami zachodzącymi w Europie, co konsekwentnie czyniono. Nadrzędna funkcja *kurantów* — informacyjna — była niewątpliwie spełniana.

Trzeba jeszcze dodać, że w przypadku *kurantów* słowo „przekład” należy traktować w szerokim znaczeniu — teksty są raczej kompilacją przeglądu prasy, zawierają wyselekcjonowane informacje i nierzadko widoczna jest w nich ingerencja osoby zajmującej się konkretnym tłumaczeniem. Piszący starali się dostosować przekład do konkretnego odbiorcy. W Rosji był to car oraz warstwy rządzące — bojarzy. Wiadomości uzupełniano komentarzem, który najczęściej umieszczano na marginesie. Zdarzały się również przypadki zamieszczenia objaśnień w tekście głównym dokumentu — wtedy taki dopisek wydzielano specjalnym nawiasem. Marginalia były dziełem tłumacza bądź korektora. Wiemy to, ponieważ niekiedy uwaga jest napisana innym charakterem pisma lub innym tuszem niż tekst zasadniczy. Należy zaznaczyć, że notatki, które do połowy XVII wieku pojawiały się w *Vestiach-Kurantach* bardzo rzadko, w ostatnim tomie stanowią już nieodłączny element rozszyfrowywania nazw i wartości obcych oraz uzupełniania informacji. *Kuranty* spisane po 1670 roku są zatem doskonałym źródłem do zaprezentowania sposobów tłumaczenia wypracowanych w rosyjskim *prikazie*.

Wiadomości z lat 1671–1672 zazwyczaj zaczynają się typową formułą — wzmianką, że jest to przekład z *kurantów* z danego kraju, który dostarczono drogą pocztową ze wskazaniem dokładnej daty

przekazania dokumentu¹¹. Często pojawia się także nazwisko informatora, rzadziej tłumacza. Oto przykłady:

Перевод с cesарскихъ, и галанскихъ печатныхъ курантовъ, каковы присланы чрезъ рижскую почту нѣшнягъ РОӨг, году марта въ ,I, день (s. 53);
Перевод с печатныхъ cesарскихъ курантовъ, каковы подал в Посолскомъ приказе Петръ Марселис, а сказал что присланы чрез виленскую почту, в нѣшнемъ во .РОӨ.м году апрѣля въ .I. день (s. 74); про галанские печатные куранты Посолского приказу переводчикъ Еѡим ѡн Меиснеръ сказал что в нихъ печатано то ж каковы переведены сего ж июня въ .ӨI. день (s. 150).

Kuranty były najczęściej „pakietami zbiorczymi”, które zawierały wiadomości z różnych miast europejskich, w związku z czym konkretne fragmenty opatrzone są drobiazgową informacją o miejscu i czasie sporządzenia komunikatu. Ilustruje to następujący przykład:

Перевод с cesарскихъ и галанскихъ печатныхъ курантовъ что принес в Посолской приказ в нѣшнемъ во .РОӨ.м году марта въ ,КГ, день иноземець Еремѣи ѡн дер Гатень, чрез виленскую почту (s. 64);

dalej czytamy:

Из Амубурка ѡевраля ,ЗI,г числа Здѣс при нѣшней почте нового ничего нѣтъ окромѣ что турецкой посол которой нѣе в город Овне пришел [...]); Ис Прус ,КД,г числа ѡевраля [...]); Из Варшавы ѡевраля ,К,г числа [...]); Из Лондона ѡевраля ,SI,г числа Ис Танъгеря пишутъ что король Таѡлета во Варъварии великую побѣду одержал [...]); Из Венеции феврала .ДI,г числа Чрез нѣкоихъ купецкихъ людей из Турской земли вѣдомость., что паша босинской со вѣми приготовленными воинскими, и съѣстными запасами при немже провожатыхъ ,Д. члвкъ пошел в Грецкой Бѣлгородъ [...] (s. 64–65).

Przejdźmy do technik, którymi posługiwali się urzędnicy carscy w celu przybliżenia nazw obcych.

W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na objaśnienia toponimów. O ile w wiadomościach pierwszej połowy XVII wieku był to zabieg sporadyczny¹², o tyle w tekstach z lat 70. stał się wręcz manierą piszących. Przyjrzyjmy się przykładom:

Из Лондона /аглинскя столица/ феврала ,К,г дня (s. 69);
Из Штетина /Штетинъ поморской городъ./ феврала .КИ,г числа (s. 73); Из Вѣны /Вѣна cesарская столица/ марта .И,г числа (s. 81);
Цесарь Римский велѣл объявить бискупу Минстриускому. будетъ городъ Колинъ /Колинъ волный город cesарский/ осадить ѡранцуз (s. 73);

¹¹ W omawianym okresie mogła to być poczta ryska lub wileńska.

¹² Zob. D. Głuszak, *O technikach tłumaczenia...*, s. 149.

Из Лондона. /Лондон аглинского короля столица/ (s. 81);
 войска будутъ посланы в Померскую семью. /Померская свѣнская земля
 близ Датцкои./ (s. 91);
 А еранцузского войска собрано под городом Туркерномъ /город француз-
 ской близ моря/ .,К,И, ч (s. 105); Из Малта /возле Италиі. на море остров./
 присланной гонецъ (s. 136);
 Из Мадрида, /гишпанская столица,/ июля въ ,К, де (s. 298);
 Из Берлина /столица бренденбургская./ августа въ .А. де (s. 299).

Widoczne jest zatem wyjaśnianie nazw miejscowych. Pojawiają się informacje o położeniu geograficznym miejscowości oraz ich statusie — wskazywane są miasta stołeczne i te, które określano mianem Wolnego Miasta.

Niekiedy w marginaliach wskazywano dokładną lub przybliżoną odległość mniejszej miejscowości od miasta, którego położenie mogło być znane carowi i przedstawicielom klasy panującej, na przykład:

Его королевское величество в прошлую среду для прохладу поѣхал отсюда в Бялоленко /Бѣлая Лука от Варшавы .Д. мили/ (s. 97);
 королевское величество и с королевою в среду поѣхал в Белоленку /недалеко от Варшавы/ (s. 156);
 Браславской полкъ стоять под Праисовымъ, /недалеко Калника/ (s. 148);
 Сеймикъ краковскіи в Прощовицах /Прощовичи от Кракова S, миль,/
 росорвалса (s. 227);
 ,К,Д. ч наши послат в Померскую свою землю, /Померская земля ко Гданску./ (s. 231);
 корол в прошлое воскресенье въ Яновець /.31. мил от Варшавы,/ пришол (s. 304);
 Господарь Волоской писалъ грамоту ис обозу своего ис под Олохова /недалеко от Каменца,/ к гетману корунному (s. 314).

Częstym zabiegiem jest dodanie informacji w celu uściślenia, na terenie jakiego kraju leży miejscowość lub województwo:

Из Висмара /в Свѣ Висмар/ марта .К3.г числа (s. 88);
 Из Антверпії /в Галанской землѣ./ .Ө.г числа апрѣля (s. 93); Ис Анверта /
 галанской городъ,/ маиа ,Г,г числа (s. 135);
 Ис Отранта града /Сицылѣиского королевѣства./ пишутъ (s. 143);
 Въдомость имъ из Дурасы /в Грецкой землѣ/, что тамо пришло ,И. члвкъ
 турковъ (s. 112);
 Мы здѣс ожидаемъ совершения сеймика вишніцкого /город Вишница
 в Полше/ (s. 82);
 во всѣхъ ренскихъ городахъ /города над рекою Рѣною галанские./ осадныхъ
 людей прибавливають (s. 128);
 из Межибожа /в Полше/ маиа въ .3. день (s. 148);
 Ис Неаполи /в Турской землѣ,/ маиа въ .ДІ, день (s. 160);

SPOSOBY TŁUMACZENIA NAZW OBCYCH...

люди народа писевские или острожские /городки. Бисев, и Острог в Полше, на Воыни/ (s. 151);
мору опасны для нерастворног воздуха, какъ уж съ Бологнейской страны /та страна во Италиі ж,/ начинается (s. 191);
Из Бруссела /в Брабанской землѣ,/ сентабра въ .θ, день (s. 192);
В Рускомъ /на Воыни. и на Подоле/ воеводстве на сеймикахъ ничто к совершению не пришло (s. 85);
ѳранцузского воіска собрано под городом Туркерномъ /город французской близ моря/ .,К,И ч (s. 105);
Из Гаги /Гага город в Галанской землѣ,/ марта .ЗІ,г числа (s. 83);
Ис табор ис под города Брунсвика /Брунсвицкая земля в Цесарской землѣ,/ (s. 151);
А в городе Боуше. /в Норвегеккой землѣ/ многие люди при солнечном сиянии видели. на небе. три башни да три собрания воинские при карабелномъ воинском кораване (s. 122);
Из Ливорна /во Итталиі/ апрѣля .П,г дня (s. 130);
Из Антверпии /в Гишпанской/ марта ,Г,г дня (s. 68);
бѣлогородцкие и бучатские татарова здѣс многие беды чинат около Бару и Межибожа /Бар. и Межибож на Подолию в Полше,/ (s. 135);
с Руси Красной /Рус Красная, около Лвова,/ вѣдомость (s. 255);
Из Регензбурха /в Цесарской землѣ над Дунаемъ рекою/ марта въ Е. день (s. 257);
ѳранцузы город Мастрихтъ /в Галанской землѣ/ осадили (s. 263);
Королевское величество сказывают пришил в Рокрои /во ѳранцузской землѣ/ город (s. 263);
Из Радомля /в Полше/ апрѣля .ВІ,г числа (s. 99);
Из Радома /Радомль в Полше/ апрѣля въ .θ, де (s. 111);
на комисіи в Радуме /в Полше над Саном рекою город/ (s. 83).

Ostatni przykład wymaga komentarza, gdyż zastrzeżenia budzi wskazanie Radomia jako miasta położonego w Polsce nad rzeką San¹³. Ponadto, jak zaznaczają redaktorzy tomu, słowo *zopod* zostało dopisane innym atramentem. Można zatem przypuszczać, że napis jest autorstwa kopisty lub korektora. W jednym kontekście uwaga na marginesie ma charakter nieco subiektywny: „Из Генува /во Италиі славный град/ апрѣля въ .КВ, день” (s. 144).

We wzmiankach wskazywano także, w którym władaniu znajduje się określone terytorium, na przykład:

цесарского величества посланной к ѳорту /ѳорта турок/ турецкому отпущен не будет (s. 64);
Из Волөнбейтела /в Немецкой землѣ княз Илиненбургског/ маиа въ .Л., день (s. 158);

¹³ Podobne błędy zdarzają się sporadycznie i należy je traktować jako indywidualne potknięcia tłumaczy.

Цесарь Римскїи и Генералы Статы Колинъ город /курѳеистра Колонского/
 под свою оборону и сащищения принали (s. 159);
 Из Ragusa города /турскои/ торговые люди вѣдомость с собою привезли
 (s. 58);
 между городами Калишемъ и Рахелем /ѳранцузские/ тому каравану исо
 всѣхъ проливъ и пристаней морскихъ совокуплятися (s. 122);
 „Н, ж члѣвкъ таких же людей с моршалкомъ королевским в Пикардию /Пи-
 кардия город ѳранцузской на галанском рубеже,/ (s. 228);
 из Базиля города /Басил город цесарской/ пишутъ (s. 230); зборъ у нихъ въ
 Халонсе /Халонсь город, французского .короля,/ (s. 230);
 королевской подемъ сказывают будет апрѣля въ .I. де и будет на украину
 недерланскую /Недерлянды галанцы, а иная часть и под гишпанскимъ,/ (s. 253);
 Пишут к нам из Берлина /курѳеистра Бранденбургског/ (s. 273);
 Ис Торина /во Италиі. князя Савойского,/ июля въ .SI. де (s. 298);
 Из Брусела /Брусел гишпанского короля/ марта въ ,II, днь (s. 84).

W tym miejscu warto zaznaczyć, że uwaga została napisana innym
 tuzem i innym charakterem pisma. W kolejnym zaprezentowanym
 fragmencie widoczne są wahania piszącego dotyczące brzmienia to-
 роніmu: „паша съ чѣтырма на десят каторги к Сакали граду /
 Шахал гишпанского короля,/ итти имѣеть” (s. 144).

Zdarzają się informacje o położeniu rzek:

От реки Рейны /Рена в Цесарской землѣ/ (s. 97);
 От Нижней Эльвы рѣки, /в Цесарской землѣ./ апрѣля въ ,AI, день (s. 108);
 ѳранцузского воиска „Л, члѣвкъ под владѣниемъ маршалка королевского
 чрез рѣку Мосоль /река Мосоль, на рубежах Гишпанских Недерляндов,/
 переѣзжают (s. 228).

Rzadziej spotykane są objaśnienia antroponimów. Wyekscerpowane
 konteksty:

гднъ Опатцкиі /Опатцкиі поляк был у курѳеистра Бранденбургского./
 которой был у бранденбургского двора, вскоре пойдет в посланникѣхъ
 в Свѣйскую землю (s. 98);
 аглинской караван на море вскоре ж поидеть, под началомъ князя Роберта
 /Робертъ аглинского короля брат./ (s. 149);
 изявляющца [...] ¹⁴ское воиско. на дук де Тур[...]о /дук де Турена гетман коро-
 ля ѳранцузского/ воиска (s. 316).

W jednym przypadku widzimy uzupełnienie treści dopiskiem
 wskazującym na imię prokuratora: „вскоре отсюда в тѣ страны

¹⁴ Tekst nieczytelny.

комисаръ прокуратор Иани [nad wersem dopisano: именем] поѣдетъ” (s. 116). W innym fragmencie czytamy: „Комендатель брясловской пишетъ, что волошеня, Дуракъ, да Гинкал, /Дурак имя, а Гинколь другое,/ уѣхали из Волоской земли в Польшу” (s. 254). Najwyraźniej tłumacz uznał za zasadne wyjaśnienie, że chodzi o dwie różne osoby.

Można zaobserwować również konkretyzację osób i nacji, na przykład:

X королевскому /корол Французской/ шествию в Ышпанскую Недерляндию всякие припасы готовятъ (s. 89);

судья земской /гсдинъ Отловинской/ предложил, и обещал послать на службу королевского величества пехоты .Ў. члвкъ (s. 217);

В гсдрственномъ сенаторскомъ собрании, /полских сенатореи собрание/ меж иными делами, во время будетъ, о посолствѣ московском (s. 81).

W przekładzie pisma z Warszawy tłumacz uściśla, o kim jest mowa, gdyż w tekście dwukrotnie pojawia się zaimek my: „будто с нами /с поляками/ он имѣл пересылку (s. 193); на нас /на поляковъ/ усерднее наступал” (s. 193). Podobnie jest w przypadku zaimka *nasz*: „жалуетца что ему от ншго /от королевского/ двора чинится безчестье” (s. 62). Rozszyfrowanie podmiotu domyślnego widoczne jest w następującym przykładzie: „ожидаем из Швайцарской земли /рѣчь посполитая и народ волной,/ к себѣ на помочъ воинскихъ люди .Д, члвкъ” (s. 274). Odnotowano także konkretyzację miejsca przebiegu wydarzeń:

опасаются /в Полше/, что всѣ комисіи без добраго совершения разрушены будут (s. 98);

великий арцух Тасконский /во Италиі/ посылает на помоч .ВІ. караблеи (s. 128).

W kontekście: „Говолоницкое братство, /то братство во Италиі/ или общежителство хотат христианское дѣло совершить” (s. 256), z jednej strony widzimy objaśnienie, gdzie znajduje się bractwo, a z drugiej próbę wyjaśnienia samego pojęcia przez dodanie wyrazu synonimicznego — „общежителство”.

Niekiedy dodawano informację w celu, jak się wydaje, uniknięcia nieдомówień: „В цесарскихъ отчинныхъ землях нне указъ никакихъ венгровъ без пасовъ /без проѣзжих/ нигдѣ пропускать не велено” (s. 130) — uściślenie o jakich dokumen-

tach jest mowa¹⁵; „говораѣтъ бутѣо къ Амполу /местечко/ пошол, но невѣдомо которым путемъ” (s. 231) — dodanie hiperonimu do nazwy miejscowości. W przypadku nazwy rzeki tłumacz również uznał za konieczne dodanie hiperonimu: „Ѡ Нижней Элвы, /река/ апрѣля .КЕ.г числа” (s. 126). Nazwy niektórych tkanin występują z wyrazem nadrzędnym — „полотна”: „ИФ. косяковъ полотень мовриз; А.ІРѢ. косяковъ полотен селамповриз”; „И. штукъ полотна донгрисъ; ГѠ. штукъ крашеного полотна гарас” (s. 163). Nazwa „гингас” w starszych *kurantach* pojawia się z krótką definicją¹⁶, zaś w tekście z 1671 roku występuje już samodzielnie. Spójrzmy na kontekst: „ЗСН. штукъ гингас” (s. 163).

Inne przykłady świadczące o uzupełnieniu tekstu podstawowego:

сѣверной, сападной земли жители [na marginesie:] /на сѣвере и на сападе есть галанские города/ предложили хотѣние свое (s. 253);
 против кого тѣхъ люди употреблати хотатъ, против наѣзжающих /наѣздникъ француз,/ (s. 228);
 король Французской конечно намѣренъ есть с ѣными хрстіянскими потентаты всю свою силу противъ всенародного неприятеля /турка/ встрѣчу вести (s. 167); многие воровские /турские разбоиники/ карабли (s. 168);
 на то гедрство Оттоманскаа Порта /самъ турок/ всю свою силу будетъ употреблатъ (s. 273).

Warto dodać, że kwestia „wspólnego wroga” — Turcji, była szeroko komentowana na łamach XVII-wiecznych gazet w całej Europie.

Widoczne jest również uściślanie informacji na temat miejsc i wydarzeń z różnych krajów:

мать салтанова до совершенного договору с великимъ салтаномъ хотѣла ѣхать в Мекку /гдѣ Магметев, гроб./ Магъмету помолитца, і dalej: мать салтанова с тою казною которую хотѣла вести в Мекку /к гробу/ (s. 98.);
 из Седмиградцкой земли к Атаманскому дому /к салтанскому двору./ перебѣгли (s. 129).

W jednym fragmencie dopisek znalazł się w tekście głównym bez nawiasu: „великіи везиръ для исполнения своего намѣрения послалъ чауша в три города, во Аерику, в Фалгиръ, в Трипол, и в Тунис [dopisano:] в тѣхъ трех городах живутъ турецкие морские разбоиники” (s. 128–129).

¹⁵ W innych fragmentach wyraz *пасы* pojawia się bez komentarza, np. *имѣють у себя данные от црского величества пасы, и подали королю от црского величества грамоту* (s. 142).

¹⁶ W przykładzie: *ІТѠ никола различныхъ полотен имянующца гинганзъ V-K VI* (s. 236).

Niekiedy starano się zachować koloryt lokalny, w związku z czym w przekładach rosyjskich pojawiają się nazwy odczuwalnie obce obok nazw bliższych Rosjanom: „а нне слышно что рыцери /кавалѣры/ малтииские турской кораванѣ недалеко от Египетцкие земли взяли” (s. 98) — „rycerze” nazywani na określonych terenach „kawalerami”; „нѣкоторые провинціи /области/ еранцузскому королю и здадутца” (s. 326) — „provincje” objaśnione jako „области”; „великой воинской совѣтъ или рада отложена марта до .Е.г числа” (s. 65) — rosyjskiemu „совет” odpowiada „rada”. W innym fragmencie widoczne jest zachowanie polskiego terminu „zerwanie sejmu” jako jego zakończenie: „потом жалостное и несчастлиное скончание /розорваніе/ того сеима наслѣдствовало” (s. 283). W tłumaczeniach odnotowano zachowanie terminów urzędowych: „пришло списки съ дѣль отказных. /абдикація/ и позовных /конвокація/” (s. 322). Widoczna jest też próba wyjaśnienia terminu obcego, niewątpliwie „świeżego” dla ówczesnego czytelnika: „Реѳермацією или. исправлениемъ вѣры в различныхъ мѣстехъ упражняются” (s. 117). Redaktorzy tomu zaznaczają, że słowo *reformacja* zostało napisane innym atramentem. Objasniiano i inne wyrazy, które mogły okazać się niezrozumiałe: „королевская гвардия /пехота/ ко Лвову пошла” (s. 174); „здѣс по указу князя нашего великое воинское уготовление чинать, и буде геновезы. /во Италиі, рѣчь посполитая,/ нам не учинать достойного удовольства” (s. 298). W przykładzie: „турское войско пойдет в Бѣльгород которой стоит от здѣшнего моря /.окияна./ недалеко” (s. 128), najwidoczniej tłumacz uznał wyraz „ocean” za niedostatecznie zrozumiały, więc w tekście zasadniczym zastąpił go związkiem wyrazowym „здешнее море”.

Wywa, że dodano nazwę poprawną do zapisu błędnego: „указаль своих особныхъ воинскихъ калеровъ. /галѣры./ на море отпустить” (s. 167)¹⁷.

Kolejnym zabiegiem stosowanym przez XVII-wiecznych tłumaczy jest precyzowanie wartości. Odnotowano przeliczanie waluty obcej na nominał rosyjski — ruble:

Обоа парламентовы дома по многомъ. размышлениі въ единосогласие пришли наипаче же в собраніи королевскому величеству. .Ѱ. еунтов денег еунтъ аглинской рускими денгами .В. рубли с лишком (s. 78);

¹⁷ Dodam, że w innych fragmentach pojawia się wyraz *галеры*, na przykład: *французские галеры и карабли еще на море zelo крепятца* (s. 189).

Шкотцкие земли жители обещали по вся мсцы нѣсколко ѿунтовъ стерлинговъ /стерлингъ В ру с лишком,/ чтоб война вдаль продолжить (s. 295).

Również wartość miliona została przeliczona na ruble: „с оранцзы у нас собрано казны нѣ .Р, милионов /в милионе $\frac{1}{2}$ С. рублевъ,/” (s. 253)ю

Potwierdzono przypadki precyzowania wartości jednostek miary i wagi. Miara wywodząca się najpewniej z niderlandzkiego „kattie” od indonezyjskiego „kati”¹⁸ w badanym tomie tekstów występuje jako *каты*: „АЦМИ. каты. /каты вѣсом ѿунтъ съ .Е.ю долюю./ тонъквинскогѡ шолку” (s. 164). W *kurantach* z lat wcześniejszych jednostka figuruje jako *камту* i *каму*. Porównajmy użycia kontekstowe z wydań z lat 1648–1650 i z 1656–1670: „ЛД катти перцу” V-K IV (s. 210); „КУПѠ кати японские канѡары [na marginesie uwaga:] во всякои катиѣ ѿунтъ Г четі галанских” V-K VI (s. 237), dalej bez przypisów: „РКД кати маз” V-K VI (s. 237); „Г милиона и $\frac{1}{2}$ У $\frac{1}{2}$ ЕѠЛГ кати бѣлог и чорног перцу” V-K VI (s. 238). Można zatem uznać, że w latach 70. XVII wieku nadal była to miara nieznaną w Rosji, o czym świadczą wahania w zapisach i przeliczenie wartości na znaną na gruncie rosyjskim jednostkę wagi — „фунт” — zdaniem Маха Vasmera, zapożyczoną już w XIV wieku¹⁹.

Kolejną jednostką miary, która doczekała się przeliczenia na „funty” jest „пикол”, w kontekście: „ЛС. пиколь /в пиколе. РК. ѿун./ оwoцу томаринды” (s. 164). Podobnie jak w przypadku miary „кати”, geneza tego wyrazu może sięgać do niderlandzkiego „pikol”, które wywodzi się z indonezyjskiego „pikul”²⁰.

Nazwą obcą jest także jednostka „унэц” — prawdopodobnie współczesne „унция”. W odnalezionym przykładzie figuruje przeliczenie miary na rosyjskie „золотники”: „ФВ. унэца. /унэць. Г. солотника./ и .S. ѿимков. бесую камени” (s. 164). Ta nazwa pierwotnie została w tekście zapisana z początkową literą ѿ, ostatecznie startą w rękopiśmie²¹. Wyraz został już wcześniej notowany w *kurantach*, pod rokiem 1667, ale w postaci „унс”²².

¹⁸ Etymologia zaproponowana przez redaktorów IV tomu *Vesti-Kurantów*, zob. V-K IV, s. 210.

¹⁹ М. Фасмер, ЭСРЯ, т. IV, s. 210.

²⁰ Zob. V-K IV, s. 210.

²¹ Zob. V-K VII, s. 164 [przypis].

²² Zob. D. Głuszak, *Rzeczowniki zapożyczone...*, s. 151.

Zdarzają się też krótkie notatki umieszczone na marginesie dokumentu, które można odebrać jako komentarz autorski osoby pracującej nad przekładem. Spójrzmy na następujący fragment:

А архиепископ нашъ Львовской которои был недѣли с три у Дорошенка приѣхал и сказывал гетману корунному. что татаровя чрез Днестръ перевезли и в Украину вступили, а казаки стоят под Вишницом, а что они учинятъ то вперед услышимъ, /сказывал волошенин Алеѣѣи что татаровя и казаки около Лвова были а вѣдомость пред ними учинил поляком лвовской архиепископ/ (s. 85).

Jak zaznaczają redaktorzy wydania, komentarz zamieszczony na prawym marginesie został napisany tym samym charakterem pisma co tekst główny. Podobnie w przykładach:

а еранцузской посол у салтана зело просил чтоб он измѣнников цесарскихъ выдават не велѣл, однако ж салтанъ в томъ ево не послушал, и измѣнников всѣхъ выдават приказал, /цесар. с французомъ свояки./ (s. 140); шествие их к городу Колену, что над рекою Рѣною /Колен волной град, а лоторинчики нне под еранцузом./, и того ради колинские жители село опасны (s. 141) — uwagi umieszczono na lewym marginesie bez nawiasu.

* * *

Podsumowując, jako jedną z technik XVII-wiecznego przekładu należy wskazać uściślanie nazw obcych. Obserwowane jest głównie objaśnianie toponimów i, rzadziej, antroponimów. Zdarzają się komentarze do słów odczuwalnie obcych — zapożyczeń nowych w języku rosyjskim drugiej połowy XVII wieku. W ten sposób rozszyfrowywane są na przykład wyrazy „gwardia” i „reformacja”. W drugim przypadku możemy mówić o (nieco nieudolnej) transkrypcji z objaśnieniem — „Реѳермацією или. исправлениемъ вѣры [...] упражняются”. Co istotne, zazwyczaj jednak nazw nie tłumaczono nie z braku ekwiwalentów na gruncie rodzimym, lecz najwyraźniej z chęci zachowania kolorytu lokalnego. W *kurantach* częste są egzotyzymy.

Tłumacze starali się wiernie oddać realia państw europejskich i drobiazgowo określić lokalizację opisywanych wydarzeń. W tekstach figurują nazwy geograficzne (m.in. państw, krain, miast, wsi, rzek i akwenów) opatrzone stosowną informacją dodatkową. W marginaliach często informowano pod czyją jurysdykcją znajduje się określone terytorium oraz jaki posiada status.

Widoczne jest, że w niektórych przypadkach konkretyzacja nazwy obcej jest autorstwa innej osoby. Można to stwierdzić w oparciu o uwagi redaktorów *Vesti-Kurantów* – marginalia dopisywano niekiedy innym kolorem atramentu, odnotowano przypadki informacji dodanej innym charakterem pisma. Najpewniej wynika to stąd, że korektorzy uznawali tekst zasadniczy dokumentu za niewystarczająco zrozumiały i pragnęli dostosować go do adresata.

Na materiale badanych tekstów udało się udokumentować następujące sposoby tłumaczenia: objaśnianie znaczenia nazw obcych poprzez dodanie wyrazów bliskoznacznych (np. *полотна* + nazwa tkaniny) lub hiperonimów (np. „Элва — река”, „Ямпол — местечко”); tłumaczenie opisowe, wyjaśnienie nieznanych pojęć za pomocą krótkiej definicji (np. „геновезы — во Италиі, рѣчь посполитая”) oraz precyzowanie wartości polegające na przeliczaniu jednostek miary, wagi oraz jednostek pieniężnych na ekwiwalenty rodzime lub zapożyczone dawno i dobrze znane. Niekiedy stosowano również inne ekwiwalenty kulturowe (np. „рыцари — кавалеры”, „провинции — области”). Z pewnością najczęstszym rodzajem uzupełnienia informacji zawartej w tekście głównym są marginalia, które z punktu widzenia współczesnego przekładu należałoby uznać za bardziej lub mniej obszerne przypisy — konkretyzujące, wyjaśniające, niekiedy komentujące (np. „цесар с французомъ свояки”).

Należy podkreślić, że w najnowszym tomie *Vesti-Kurantów* rozwiązania stosowane przez tłumaczy i korektorów w celu objaśnienia nieznanich nazw bynajmniej nie są rzadkością. To, co w *kurantach* z lat 1600–1670 przykuwało uwagę ze względu na swoją nietypowość, w ostatnim wydaniu jest regularne, a komentarze objaśniające tekst główny dokumentów stają się wręcz integralną częścią informacji. Ponadto niektóre wyrazy, odczuwalnie obce jeszcze w połowie XVII wieku, niewystępujące bez definicji czy ekwiwalentu kulturowego, przestały być nowe dla tłumaczy i nie są objaśniane w tekstach z początku lat 70. Jak widać, w ciągu kilku dekad zmienił się charakter pracy nad tłumaczeniami, a w Posolskim Prikazie przez lata wypracowano specyficzne techniki przekładu.

REFERENCES

- Głuszak, Dorota. “O technikach tłumaczenia nazw obcych w XVII-wiecznej publicystyce rosyjskiej.” *Przegląd Rusycystyczny*, 2021, no. 3 (175): 146–160.

- Głuszak, Dorota. *Rzeczowniki zapożyczone w języku Vesti-Kurantów z lat 1600–1670*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2020.
- Heller, Michail. *Historia Imperium Rosyjskiego*. Transl. Melech, Eugeniusz, and Kaczmarek Tadeusz. Warszawa: Książka i Wiedza, 2000.
- Mayyer, Ingrid. “Izvestiya o chudotvornykh istochnikakh v russkom perevode (1646 g.): vnov’ naydennyye originaly k Vestyam-Kurantam.” *Slovo. Journal of Slavic Languages, Literatures and Cultures*, 2017, no. 58: 7–38 [Майер, Ингрид. “Известия о чудотворных источниках в русском переводе (1646 г.): вновь найденные оригиналы к Вестям-Курантам.” *Slovo. Journal of Slavic Languages and Cultures*, 2017, no. 58: 7–38].
- Shamin, Stepan. “Slovo ‘kuranty’ v russkom yazyke XVII — nachala XVIII v.” *Russkiy yazyk v nauchnom osveshchenii*, 2007, no. 1 (13): 119–152 [Шамин, Степан. “Слово ‘куранты’ в русском языке XVII — начала XVIII в.” *Русский язык в научном освещении*, 2007, no. 1 (13): 119–152].
- Shamin, Stepan. *Kuranty XVII stoletiya: yevropeyskaya pressa v Rossii i vozniknoveniye russkoy periodicheskoy pechati*. Moskva–S. Peterburg: Al’yans-Arkheo, 2011 [Шамин, Степан. *Куранты XVII столетия: европейская пресса в России и возникновение русской периодической печати*. Москва–С. Петербург: Альянс-Архео, 2011].
- Vasmer, Max. *Etimologicheskiy slovar’ russkogo yazyka*. Moskva: Progress, 1986 [Фасмер, Макс. *Этимологический словарь русского языка*. Москва: Прогресс, 1986].
- Vesti-Kuranty 1600–1639 gg.* Kotkov, Sergey (ed.). *Izdaniye podgotovili: Tarabasova, Nina, and Dem’yanov, Vladimir, and Sumkina, Antonina*. Moskva: Nauka, 1972 [*Вести-Куранты 1600–1639 гг.*, Котков, Сергей (ed.). издание подготовили: Тарабасова, Нина. Демьянов, Владимир. Сумкина, Антонина. Москва: Наука, 1972].
- Vesti-Kuranty 1642–1644 gg.* Kotkov, Sergey (ed.). *Izd. podgot.: Tarabasova, Nina, and Dem’yanov, Vladimir, and Sumkina, Antonina*. Moskva: Nauka, 1976 [*Вести-Куранты 1642–1644 гг.* Котков, Сергей (ed.). изд. подгот.: Тарабасова, Нина. Демьянов, Владимир, and Сумкина, Антонина. Москва: Наука, 1976].
- Vesti-Kuranty 1645–1646, 1648 gg.* Kotkov, Sergey (ed.). *Izd. podgot.: Tarabasova, Nina, and Dem’yanov, Vladimir*. Moskva: Nauka, 1980 [*Вести-Куранты 1645–1646, 1648 гг.* Котков, Сергей (ed.). изд. подгот.: Тарабасова, Нина, and Демьянов, Владимир. Москва: Наука, 1980].
- Vesti-Kuranty 1648–1650 gg.* Kotkov, Sergey (ed.) *Izd. podgot.: Dem’yanov, Vladimir, and Bakhturina, Renata*. Moskva: Nauka, 1983 [*Вести-Куранты 1648–1650 гг.* Котков, Сергей (ed.). изд. подгот.: Демьянов, Владимир, and Бахтурина, Рената. Москва: Наука, 1983].
- Vesti-Kuranty 1651–1652 gg., 1654–1656 gg., 1658–1660 gg.* Vomperskiy, Valentin (ed.). *Izd. podgot.: Dem’yanov, Vladimir*. Moskva: Nauka, 1996 [*Вести-Куранты 1651–1652 гг., 1654–1656 гг., 1658–1660 гг.* Вомперский, Валентин (ed.). Изд. подгот.: Демьянов, Владимир. Москва: Наука, 1996].
- Vesti-Kuranty 1656 g., 1660–1662 gg., 1664–1670 gg.* Moldovan, Aleksandr, and Mayyer, Ingrid (ed.) *Izd. podgot.: Dem’yanov, Vladimir*. Moskva: Rukopisnyye ramyatniki Drevney Rusi, 2009 [*Вести-Куранты 1656 г., 1660–1662 гг., 1664–1670 гг.* Молдован, Александр, and Майер, Ингрид. Изд. подгот.: Демьянов, Владимир. Москва: Рукописные памятники Древней Руси, 2009].

Vesti-Kuranty 1671–1672 gg. Kryś'ko, Vadim, and Mayyer, Ingrid (ed.). Podgot. tekstov, issledovaniya, kommentarii, ukazateli Mayyer, Ingrid, and Shamin, Stepan, and Kuznetsova, Anastasiya, and Kornilayeva, Irina, and Kryś'ko, Vadim. Pri uchastii Amanovoy, Yekateriny. Moskva: Azbukovnik, 2017 [*Вести-Куранты 1671–1672 гг.*, Крысько, Вадим, and Майер, Ингрид (ed.), Подгот. текстов, исследования, комментарии, указатели Майер, Ингрид, and Шамина, Степан, and Кузнецовая, Анастасия, and Корнилаева, Ирина, and Крысько, Вадим. При участии Амановой, Екатерины. Москва: Азбуковник 2017].